

ORIGINAL ARTICLE

دیدگاه ابن سینا در مورد جلوگیری از بارداری

Avicenna's Contribution to Contraception

Jafar Rezaian¹, Alireza Mehdizadeh²

1- Department of Anatomy, Faculty of Medicine, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran

2- Department of Medical Ethics, Faculty of Medicine, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran

Correspondence: Alireza Mehdizadeh; Department of Medical Ethics, Faculty of Medicine, Imam Hosein Square, Shiraz, Iran; mehdizade@sums.ac.ir

جعفر رضائیان^۱
علیرضا مهدی زاده^۲

۱- گروه آناتومی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران
۲- گروه اخلاق پزشکی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران
نویسنده مسئول: علیرضا مهدی زاده، ایران، شیراز، میدان امام حسین (ع)، دانشکده پزشکی، گروه اخلاق پزشکی، mehdizade@sums.ac.ir

Abstract

Throughout history, there have always been different opinions about the necessity and methods of contraception in different cultures. Persian medical scientists in the medieval era illustrated different contraceptive methods in their manuscripts. Avicenna, for example, discussed different types of contraceptive methods in Canon, one of the most important medical books written in the 10th century AD.

In this paper, we describe the indications as well as two types of contraceptive methods derived from canon of Medicine: Physical & psychological methods and pharmacological Methods (Materia Medica). Reviewing such issues can not only present Avicenna's professional and scientific knowledge but also help researchers in modern medicine to conduct experiments to find newer and more efficient prevention methods with fewer side effects.

Key words: Contraception, Traditional Medicine, Avicenna, Canon of medicine

Received: 11 Nov 2011; Accepted: 28 Jan 2012; Online published: 31 Jan 2012
Research on History of Medicine/ 2012 Feb; 1(1): 11-15

خلاصه مقاله

جلوگیری از بارداری که امروزه یکی از بحث های مهم در حوزه زنان و زایمان به شمار می رود، از دیرباز یکی از دلمشغولی ها و نگرانی های زنان بوده است. چنان که در قدیمی ترین منابع پزشکی نیز نمود یافته است. که از آن جمله کتاب قانون ابن سینا به دلیل پیش رو نهادن راه های عملی در این زمینه همواره مورد توجه بوده است. از این رو در این مطالعه راه کارهای مورد اشاره توسط ابن سینا در کتاب قانون، به عنوان یکی از مهم ترین منابع سنتی تاریخ پزشکی مورد بررسی قرار می گیرد. هم چنین نوشتار حاضر علاوه بر آن که نشان دهنده ی دانش ایرانیان در این زمینه در قرون ۱۰ و ۱۱ میلادی است، امکانات بالقوه ای را در راستای یافتن روش های جدید جلوگیری از بارداری برای مطالعه بیشتر در اختیار پژوهشگران طب نوین قرار می دهد.

کلمات کلیدی: جلوگیری از بارداری، پزشکی ایرانی، ابن سینا، کتاب قانون در پزشکی

مقدمه

بارداری و زاد و ولد قدمتی به طول تاریخ دارد.¹ صحنه هایی از تولد نوزادان در معابد مصری متعلق به ۲۳۵۰ قبل از میلاد یافت شده اند.³ توصیه های حفاظت از جنین و مراقبت دوران بارداری در دو پاپیروس مصری از ۱۹۰۰ و ۱۵۵۰ قبل میلاد بدست آمده است.⁴ به همین ترتیب جلوگیری از بارداری نیز به همین میزان قدمت دارد. به عنوان شاهد مدعا استفاده از شیاف های واژینال برای جلوگیری از بارداری در پاپیروس مصری متعلق به ۱۸۵۰ پیش از میلاد ذکر شده است. همچنین در پاپیروس برلین (۱۳۰۰ قبل از میلاد) نیز به فرمولاسیون خوراکی ساخته شده از روغن، کرفس و آبجو شیرین برای جلوگیری از بارداری اشاره شده است.⁵ در کتاب پیدایش نیز اشاره ای صریح و روشن به خودداری از ایجاد باروری در رابطه جنسی وجود دارد (فصل ۳۸: ۸-۱۰). در تلمود نیز به دو دسته از زنان اشاره شده که مجازند از اسفنج برای جلوگیری از بارداری استفاده نمایند: زنان کم سن و آنان که از کودکان خردسال خود مراقبت می کنند.⁶

در قرن هفتم میلادی، پزشک چینی، استاد تونگ سوان⁷ درباره دو روش انسداد راه تناسلی مردان برای پیشگیری از بارداری همسرانشان، در کتاب خود مطالبی را ذکر نموده است.⁸ در اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم میلادی محمد ابن زکریای رازی پزشک ایرانی به سه روش مختلف در پیشگیری از بارداری اشاره کرده که شامل انصراف از ورود مایع منی، پیشگیری از انزال و کاربرد شیاف های مختلف بوده است. هم زمان علی ابن عباس المجوسی الاهوازی نیز در نگارش کتاب کامل الصناعه الطیبه که به کتاب الملکی نیز معروف است در پیشگیری از بارداری های پر خطر، به شیافهای درون مهبل ساخته شده از ترکیبات سنگ نمک اشاره نموده است.⁹ در اوایل قرن دهم میلادی، ابن سینا (تصویر ۱) فیلسوف و پزشک بزرگ که در دانش طب به نام شیخ الرئیس شناخته می شود و در دانش های دیگر نیز چون نجوم و فلسفه صاحب نظر بوده است،¹¹ ظهور می کند. آشنایی شیخ الرئیس با فلسفه، علوم عقلی و انتزاعی سبب شد تا در دانش پزشکی نیز با برخوردی منطقی و گام به گام با علل بیماری ها، طریقه درمان علمی و منطقی را در درمان بیماریها پایه گذاری نماید.^{۱۲} وی در دانش طب، کتاب القانون فی الطب را در ۵ مجلد به رشته تحریر درآورد که تا قرن هفدهم از جمله کتب مرجع در آموزش طب در سراسر جهان بود.¹³ او در این کتاب ارزشمند پس از بیان اصول دانش طب و بیان تشریح اندامها و اعضاء بدن به توضیح بیماری ها همراه با بیان نشانگان و علائم آن می پردازد و سپس راههای درمان، شامل ساخت داروهای مختلف ساده و مرکب را بیان می دارد. ابن سینا در بخشی از کتاب قانون به توضیح ضرورت، دلایل پیشگیری از بارداری و روشهای آن می پردازد. وی در بیان روشهای پیشگیری ۲۰ روش مختلف را شرح می دهد.^{14,15}

در این مقاله به نظریات ابن سینا در دلایل پیشگیری از بارداری و همچنین روشهای بیان شده در کتاب قانون اشاره خواهد شد. این مهم از سویی نشان دهنده بخشی از دانش پزشکی در ایران قرون ۱۰ و ۱۱ میلادی بوده و از سوی دیگر راهکارهای جدیدی را برای آزمون در طب جدید به منظور یافتن روشهای نوین در پزشکی امروز پیشنهاد می کند.

دلایل پیشگیری از بارداری در نظر ابن سینا

هر چند از نظر دین اسلام پیشگیری از بارداری مجاز شمرده نمی شود¹⁶ ولی در شرایط خاص نه تنها پیشگیری از بارداری بلکه سقط جنین نیز با ملاحظه اصول فقهی که در آن حفظ جان انسان و در این مورد حفظ جان مادر است جنبه وجوبی دارد.

ابن سینا در فصل ۲۱ از کتاب سوم قانون ضرورت های جلوگیری از بارداری را در سه مورد یاد می کند. نخست برای حفاظت از سلامت دختران کم سن و سالی که به همسری مردان درآمده اند؛ دوم و سوم زنانی که به دلایل بیماری در موضع زهدان و پیشابدان امکان دارد در صورت بارداری

- 1- Dhont, 2010:S12-S18.
- 2- Parisot, 1987.
- 3- Tannahill, 1992.
- 4- Morice et al, 1994: 131-6.
- 5- Sullivan. 1997:635-42.
- 6- *The Book of Genesis*, 2011.
- 7- Master Tung-hsuan
- 8- Himes, 1970.
- 9- ibid
- 10- Riddle, 1992.
- 11- Amret al, 2007: 134-5.
- 12- McGinnis, 2010.
- 13- Zargaran et al, 2011.
- 14- Riddle, 1992.
- 15- Avicenna, 2010: 336.
- 16- Sueyoshiet al, 2006: 138-45.

به آسیب های جدی مبتلا گردند.¹⁷

تصویر ۱. تصویری خیالی از ابن سینا

روش های جلوگیری از بارداری بر اساس کتاب قانون

روش های جلوگیری از بارداری بر اساس کتاب قانون را می توان در دو دسته کلی تقسیم بندی نمود:

- ۱- روش های ذهنی، فیزیکی و غیر دارویی
- ۲- استفاده از داروهای ساده (تک ماده) یا مرکب (بیش از ۲ جز موثر)

روش های ذهنی، فیزیکی و غیر دارویی

راه کارهای غیردارویی ابن سینا شامل موارد زیر می شود:

- ۱- طرفین خیال و تصور بارداری را نداشته باشند به این معنی که از اثرات تلقینی در حین نزدیکی برای بارور نشدن زن استفاده کنند.
- ۲- ناهماهنگی عمدی در دوره های باروری زوج ها.¹⁸ این موضوع می تواند ناشی از شناخت دوره های باروری و غیر باروری در هر ماه در زنان باشد که در پزشکی آن دوران شناخته شده نبوده است. در آن زمان بر طبق دانش طب یونانی تولید جنین تک والدی و وابسته به مرد دانسته می شده است ولی از تامل در آثار پزشکان مسلمان نظیر همین دستورالعمل در قانون ابن سینا، می توان استنباط کرد که این گروه به دو والدی بودن جنین توجه داشته و به آن اشاره کرده اند.
- ۳- پس از عمل نزدیکی، زوج ها به سرعت از یکدیگر جدا شوند. و به ویژه زن از جا برخیزد و یا در هنگام انزال، زن هفت یا نه گام به عقب بجهد که با این عمل نطفه به بیرون ریخته می شود.
- ۴- اگر زن پس از هم بستر شدن عطسه نماید احتمال دارد منی مرد از زهدان بیرون ریزد.¹⁹

داروهای ساده

داروهای ساده در قانون برای جلوگیری از بارداری به شرح زیر است.

- ۱- آغشته کردن آلت مرد با قطران
- ۲- فرزه (شکل دارویی درون مهلی) نمودن قطران برای زن
- ۳- مالیدن روغن بلسان بر روی آلت مرد و دهانه زهدان
- ۴- قراردادن سفیداب قبل از جماع در زهدان
- ۵- ریختن فلفل در زهدان
- ۶- فرزه نمودن پشک فیل یا بخور آن
- ۷- آغشته نمودن آلت مرد با روغن کنجد
- ۸- فرزه نمودن برگ لبلاب پس از حیض.²⁰

داروهای مرکب

استفاده از داروهای مرکب برای پیشگیری از بارداری در قانون به شرح زیر پیشنهاد شده است.

- ۱- پیش از هم بستر شدن بیه اتار و زاج بلوری به صورت فرزه به کار برند.
- ۲- روزی که زن از حیض پاک می شود و قبل و بعد از جماع، شکوفه و دانه کلم را فرزه نماید. اگر قطران و یا افشره پونه به آن افزوده شود تاثیر بیشتری خواهد داشت.

17- Avicenna, 2010: 335.

18- Ibid: 336.

19- Ibid

20- Ibid

۳- برگ درخت ترنگوت که در پشم پیچیده شده در آب ترنگوت فرو کنند و سپس فرزجه نمایند.

۴- پیه هندوانه ابوجهل، هزار چشان، ریم آهن، گوگرد، محموده (سقمونیا) و دانه کلم هر یک یک جز با قطره در آمیخته و فرزجه سازند.²¹
لیست گیاهان استفاده شده برای جلوگیری از بارداری در کتاب قانون به همراه نام علمی آن ها در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. تطابق نام سنتی و علمی گیاهان ذکر شده در قانون ابن سینا برای جلوگیری از بارداری

Scientific name ²²	English common name ²²	نام سنتی	ردیف
<i>Camiphora opobalsamum</i> Engl.	Balsam oil	بلسان	۱
<i>Piper nigrum</i> L.	Pepper	لفل	۲
<i>Sesamum orientale</i> L.	Sesame	کنجد	۳
<i>Convolvulus arvensis</i> L.	Ivy	لیلاب	۴
<i>Punicagranatum</i> L.	Pomegranate	انار	۵
<i>Brassica oleracea</i> L.	Cabbage	کلم	۶
<i>Mentha logifolia</i> (L.) Hadson	Pennyroyal	پونه	۷
<i>Bryonia alba</i> L.	Bryony	ترنگوت	۸
<i>Citrullus colocynthis</i> Schrad.	Bitter cucumber	هندوانه ابوجهل	۹
<i>Convolvulus scammonia</i> L.	Scammony	محموده (سقمونیا)	۱۰

بحث و نتیجه گیری

بی شک در زمان ابن سینا مسئله ای به نام کنترل جمعیت وجود نداشته و برعکس ازدیاد نسل مورد توجه بوده است. بنابراین طرح میحث جلوگیری از بارداری به منظور کنترل جمعیت مد نظر وی نبوده است. و همانطور که در متن اشاره شد، جلوگیری از بارداری از منظر ابن سینا به علل درمانی توجیه شده است که با دلایل عقلی و شرعی مبادرت به انجام این امر مجاز تلقی شده که بیشتر ناظر به اهمیت حفظ سلامتی و جان مادر است.

از سوی دیگر در تشریح راه کارهای جلوگیری ابتدا روش های غیر دارویی، سپس داروهای ساده و بعد نسخه ترکیبی آمده که این مهم نشان دهنده اولویت انتخاب راه کارهای ساده تر می باشد و علت آن را می توان در کاهش عوارض احتمالی داروها دانست. این موضوع در طب سنتی ایران از اهمیت بالایی برخوردار است چنانچه رازی نیز متذکر می شود که در درمان ابتدا از غذا، سپس از داروهای ساده و اگر این ها جواب نمی دهند از داروهای مرکب استفاده شود.²³
در پایان باتوجه به مشکلات عدیده داروهای فعلی در پیشگیری از بارداری،²⁴ می توان راه حل های ارائه شده در کتاب قانون را با نگاهی منطقی به عرصه کارآزمایی وارد ساخت باشد که از این راه درهای تازه ای در دانش پیشگیری از بارداری گشوده گردد.

References

- Amr SS, Tbakhi A. IbnSina (Avicenna): The prince of physicians. *Ann Saudi Med* 2007; 27: 134-5.
- Avicenna. *Canon of medicine*. Vol. 5. Translated by Sharafkandi A. Tehran: Soroush. 2010.
- Cunningham FG. *Williams obstetrics*. New York: McGraw-Hill Companies. 2010.
- Dhont M. History of oral contraception. *Eur J Contracept Reprod Health Care* 2010; 15: S12-S18.
- Ghahraman A, Okhovvat AR. *Matching the old medicinal plant names with scientific terminology*. Tehran: Tehran University Press. 2004. [In Persian]
- Himes N. *Medical history of contraception*. New York: Gamut Press. 1970.
- McGinnis J. *Great medieval thinkers*. Oxford: Oxford University Press. 2010.
- Morice P, Josset P, Colau JC. [La Gynecologie et l'Obstetrique en Egypte Antique]. *J Gynecol Obstet Biol Reprod* 1994; 23: 131-36. [in French]

- 21- Ibid
22- Ghahraman et al, 2004.
23- Rhazes, 2005.
24- Cunningham, 2010.

- Parisot J. *Johnny Come Lately: A short history of the condom*. London: Journeyman Press. 1987.
- Rhazes. *Al-hawi fi-tebb*. Vol. 20. Translated by Afsharipour S. Tehran: Iranian Academy of Medical Sciences. 2005. [in Persian].
- Riddle JM. *Contraception and abortion from the ancient world to the renaissance*. Cambridge: Harvard University Press. 1992.
- Sueyoshi S, Al-Khozah HO, Ohtsuka R. Effects of reproduction norms on contraception practice among Muslim women in Amman, Jordan. *Eur J Contracept Reprod Health Care* 2006; 11(2): 138-45.
- Sullivan R. Divine and Rational: The reproductive health of women in ancient Egypt. *Obstet Gynecol Surv* 1997; 52: 635-42.
- Tannahill R. *Sex in history*. Scarborough: Scarborough House. 1992.
- The Book of Genesis*, King James Version, 38: 8-10. Available at: <http://etext.virginia.edu/toc/modeng/public/KjvGene.html>. Accessed in 20/9/2011
- Zargaran A, Mehdizadeh A, ZarshenasMM, Mohagheghzadeh A. Avicenna (980-1037 AD). *J Neurol* 2 Sep 2011 [Epub ahead of print].

